

Qafqazın lideri

Sülh üçün çalışmalarına və terrordan əziyyət çəkmələrinə baxmayaraq, xarici ölkələrdəki bəzi şəxslər Azərbaycanı və Gürcüstanı terrorizmdə təqsirləndirirdilər. Belə fikirləri qətiyyətlə rədd edən Heydər Əliyev onların özlərinin terrorla məşğul olduqlarını söyləyirdi. Bildirirdi ki, bu, abxaz münaqişəsi ilə əlaqədar Gürcüstana, ikincisi, Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar Azərbaycana qarşı həyata keçirilən terrorizmdir.

Gürcüstan və Azərbaycan prezidentləri dəfələrlə terrorun obyektinə olsalar da, terrorçular onları məhv etməyə müvəffəq olmamışdılar. Heydər Əliyev deyirdi ki, Azərbaycan həmişə terrorizmin, separatizmin, ekstremizmin, dini fanatizmin əleyhinə olmuşdur, bu mövqələrdə dayanmışdır və dayanacaqdır. Həmin dairelərə xəbərdarlıq edən Heydər Əliyev Qafqazda sülhü həqiqətən təmin etmək məqsədilə bir neçə il əvvəl Tbilisidə imzalanan bəyannaməni yerinə yetirə bilmədiklərini qeyd edirdi. Onun mövqeyi bundan ibarət idi ki, bütün qonşuların sülh, həmrəylik şəraitində yaşamaları, regionda sabitliyin olması bütün Qafqazın çiçəklənməsinin təməli idi.

Azərbaycanı, Türkiyəni və Gürcüstanı Qafqazın üç böyük və strateji əhəmiyyətə malik olan ölkəsi sayan Heydər Əliyev onların arasında sıx dostluq, qardaşlıq əlaqələrini bütün Qafqazda və onun ətrafında sülhün, əmin-amanlığın, təhlükəsizliyin təmin edilməsindən ötrü vacib amil kimi qiymətləndirirdi. Bu baxımdan 2002-ci il aprelin 30-da Trabzondakı "Zorlu Qrand" mehmanxanasının "Authentic" salonunda prezidentlər Heydər Əliyev, Əhməd Necdet Sezər və Eduard Şevardnadzenin iştirakı ilə imzalanan "Terrorizmə, müştəkkil cinayətkarlığa və digər ağır cinayətlərə qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan və Türkiyə Respublikası arasında Saziş"i əhəmiyyətli hesab edirdi. Sənəd üç dövlətin terrorizm əleyhinə mübarizəsində söylərini birləşdirirdi.

Millətlərarası münasibətlər

Azərbaycan Respublikası dünyanın nadir ölkələrindən biridir ki, qonşuluğundakı bəzi digər dövlətlərin müasir coğrafi-siyasi sərhədləri daxilində olan tarixi torpaqları ilə həmsərhəddir. Həmin ərazilərdə azərbaycanlılar özlərinin etnomədəni torpaqlarında yaşayırlar. Ona görə də Heydər Əliyevin fəaliyyətində başlıca yerlərdən birini Qafqazdakı digər ölkələrin vətəndaşları olan azərbaycanlıların hüquq və azadlıqlarının qorunması məsələsi tuturdu. Belə ölkələrdən biri olan Gürcüstanda çoxlu azərbaycanlı yaşayırdı. Gürcüstan vətəndaşı olan azərbaycanlıların vəziyyətini bu ölkənin rəhbəri ilə görüşlərində açıq şəkildə gündəliyə gətirən Heydər Əliyev deyirdi ki, azərbaycanlılara kənardan gəlmiş digər qruplarla eyni münasibəti bəsləmək olmaz. Yaşadıqları torpaqlar onların tarixi vətəni və yurd yerləridir.

Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar iki ölkə arasındakı münasibətlərdə körpü rolunu oynayırdılar. Bununla bağlı olaraq Heydər Əliyev deyirdi: *"Mən çox məmnunam ki, Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar gürcü xalqı ilə Azərbaycan xalqı arasında olan dostluq əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsi üçün çalışsınlar və bu əlaqələr üçün böyük bir körpüdürlər"*.

Azərbaycanlıların nümayəndələrinin Gürcüstan parlamentinə seçilməsini bu ölkədə demokratiyanın inkişafının təzahürü kimi qiymətləndirən Heydər Əliyev ümid edirdi ki, onlar bundan sonra da ölkənin ictimai-siyasi həyatında daha fəal iştirak edəcək, dövlət müstəqilliyinin qorunmasına səy göstərəcək və vahid Gürcüstanın möhkəmlənməsində dayaq olacaqlar.

Müstəqil Gürcüstanda azərbaycanlıların azad və sərbəst yaşamaları bu ölkəyə şan-şöhrət gətirirdi. Azərbaycanlıların problemlərindən biri ana dillərində təhsil və məktəblərinin vəziyyəti ilə bağlı idi. Bunu ciddi məsələ hesab edən Heydər Əliyevin fikrincə, azərbay-

canlılar harada, hansı ölkədə yaşamalarından asılı olmayaraq, öz dilini, dinini, milli ənənələrini heç vaxt unutmamalı idi.

Azərbaycanda yaranma tarixi çar Rusiyasının XIX əsrdə Qafqazı işğal etməsindən sonra başlayan rus icması da mövcuddur. Bu icma ilə mehriban münasibətləri vacib hesab edən Heydər Əliyev onların nümayəndələrinin 1998-ci il dekabrın 17-də keçirilən qurultayının iştirakçılarına göndərdiyi təbrik məktubunda deyirdi: *"Azərbaycan hələ qədimdən bununla məşhurdur ki, müxtəlif millətlərə və dinlərə mənsub olan insanlar bu torpaqda özlərinə ikinci vətən tapmışlar. Tarixi taleyin hökmü ilə Şimali Azərbaycan təxminən iki əsr siyasi, iqtisadi və mədəni cəhətdən Rusiya ilə bağlı olmuşdur. Rusiyada Azərbaycan icmasının və Azərbaycanda rus icmasının formalaşması məhz həmin dövrdə baş vermişdir"*.

Heydər Əliyev Dağıstan xalqları ilə də mehriban münasibətlərin qurulmasını və davam etdirilməsini zəruri sayırdı. Tarixi, coğrafi, dini, etnik amillərin birləşdirdiyi Azərbaycan və Dağıstan xalqları arasında qədimdən gələn dostluq münasibətlərinin qorunub saxlanılmasına və inkişafına xüsusi diqqət verən Heydər Əliyev dostluq cəmiyyətlərinin rolunu əhəmiyyətli hesab edirdi.

Dinlərarası dialoq

Qafqazda bütün sahələrdə münasibətlərin inkişaf etdirilməsindən ötrü dinlərarası dialoq vacib amillərdən biri olduğundan Heydər Əliyev müxtəlif dinlər arasında dialoqun düzgün qurulmasını zəruri sayırdı. Əhəlisinin mütləq əksəriyyətinin müsəlman olmasına baxmayaraq, Azərbaycan bütünlükdə dinlər və dindarlar üçün normal şərait yaradılmışdı. Müsəlmanlarla bərabər, xristianlar, iudaistlər özlərini çox rahat hiss edirdilər. Məscidlərlə yanaşı, kilsə, sinaqoq və katolik kilsəsi də fəaliyyət göstərirdi. Onların rəhbərləri dövlət toplantılarına dəvət olunurdular. Din xadimləri müxtəlif problemlərin həllinə dair birgə çağırışlar edirdilər. Azərbaycanın bu nümunəsi digər dövlətlər üçün də örnək idi. Heydər Əliyev bütün Qafqazda məhz belə bir mühitin yaradılmasını istəyirdi. Qafqazı burada yaşayan bütün xalqların evi kimi qiymətləndirən, coğrafi-siyasi mövqeyi baxımından dünyanın nadir guşəsi hesab edən, dünya tarixinə böyük mədəni töhfələr verdiyini yüksək dəyərləndirən, yeni şəraitdə regiondakı mövcud problemləri, onların səbəblərini sülh və əmin-amanlığı istəməyən qüvvələrin fəaliyyətində görən Heydər Əliyev bu vəziyyətdən çıxmağın yolunu münaqişələrə son qoyulmasında, mədəniyyətlərarası, dinlərarası dialoqda və əməkdaşlıqda görürdü.

SSRİ ateist dövlət olduğundan bütün dinlər arxa planda olsa da, ölkədə daha çox islam dininə, müsəlmanlara ögey münasibət göstərilirdi və dinlərin əməkdaşlığı demək olar ki, unudulmuşdu. Sovet dövründə dinlərə belə münasibətin məqsədli və ya məqsədsiz şəkildə edildiyini deyən Heydər Əliyevin fikrincə, ahəngdar sistemin pozulması ölkədə ağır nəticələrə gətirib çıxarmışdı.

SSRİ dağıldıqdan sonra Qafqazda yaranmış yeni geosiyasi şəraitdə dinlərarası münasibətlərin tənzimlənməsini zəruri hesab edən Heydər Əliyev deyirdi ki, burada müxtəlif millətlərin nümayəndələri, müxtəlif dinlərə etiqad bəsləyən adamlar yaşayırlar, onların çoxu müsəlman dininə mənsubdur.

Sülh, əmin-amanlıq, birgə yaşayış dini olan islamı terrorla əlaqələndirməyin əleyhinə çıxan Heydər Əliyev belə yanlış yaşama-

rın ziyanlı olduğu qənaətində idi. Heydər Əliyev hesab edirdi ki, islam dini hər bir xalqın, ümumiyyətlə, bütün dünyada, eləcə də Qafqazda müsəlmanların sıx birləşməsində böyük rol oynayır. Bu regionda müsəlmanlar əhəlinin əksəriyyətini təşkil edirdilər və ona görə də ruhanilərin, din xadimlərinin fəaliyyəti xalqlar və ölkələr üçün əhəmiyyətli idi.

Azərbaycan və Rusiya Federasiyasının tərkibində olan Dərbənd bir-birindən ayrılmaz anlayışlardır. Bu da təbii idi. Çünki Azərbaycanda Dağıstanın müxtəlif millətlərinə mənsub insanlar, Dağıstanda isə çoxlu azərbaycanlı etnomədəni ərazilərdə yaşadığından xalqlar bir-birinə qaynayıb-qarışmışlar. Azərbaycanda azərbaycanlı, ləzgi, avar, qumuq və lakı bir-birindən ayırmaq çətinidir. Bütün bunların əsasını həm dini mənsubiyyət, həm də mədəni və tarixi köklər təşkil edir. Heydər Əliyev 2000-ci il iyunun 17-də Dağıstan nümayəndə heyəti ilə görüşdə deyirdi ki, müsəlmanların Qafqaz birliyi çərçivəsində, o cümlədən Dağıstanın və Azərbaycanın din xadimləri arasında əməkdaşlıq ölkələr, xalqlar arasında dostluğun, bir çox yüzilliklər ərzində təşəkkül tapmış əlaqələrin daha da möhkəmlənməsi, ölkələrin inkişaf etməsi, keçid dövrünü asanlıqla adlaya bilməsi, eyni zamanda Dağıstanda, Azərbaycanda, bütün Qafqazda sülh, əmin-amanlıq, firavanlıq olması üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Onun fikrincə, Qafqazda dinlərarası münasibətlərin düzgün qurulması sülhə, əməkdaşlığa və ümumi rifaha gətirəcəkdi.

Qafqazın gələcəyinə baxış

Cənubi Qafqazın gələcəyini münaqişələrə son qoyulmasında, dövlətlərin mehriban qonşuluğunda, qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığında və demokratik inkişafında görən Heydər Əliyev belə hesab edirdi ki, SSRİ dağıldıqdan sonra regionda dağıdıcı proseslər getmiş, anarxiya və kaos başlıca istiqamətə çevrilmiş, insanın ali hüququ olan yaşamaq hüququ pozulmuşdu. Azərbaycana qarşı Ermənistanın əsassız ərazi iddialarının və hərbi təcavüzünün gedişində azərbaycanlılar tarixi torpaqlarından vəhşicəsinə qovulmuş, ev-eşiklərini itirmiş, qaçqın olaraq küçələrdə, çöllərin düzündə qalmışdılar. Qarabağın yuxarı hissəsindən də azərbaycanlılar qovularaq məcburi köçkünə çevrilmişdilər.

Demokratiyanın bərqərar edilməsindən ötrü cəmiyyətin psixoloji və ictimai şüur səviyyəsi baxımından hazır olmasını Heydər Əliyev vacib hesab edirdi. Totalitar, təkpartiyalı sistemdən ayrılan xalqlarda bu, çətin olduğundan ağırlı və zəruri hesab edilirdi. Totalitar, təkpartiyalı sistemdən ayrılan xalqlarda bu, çətin olduğundan ağırlı və zəruri hesab edilirdi. Totalitar, təkpartiyalı sistemdən ayrılan xalqlarda bu, çətin olduğundan ağırlı və zəruri hesab edilirdi.

Dövlət hakimiyyətinin zəif olduğu, qanunların işləmədiyi bir şəraitdə demokratiyadan danışmaq mümkün deyildi. Heydər Əliyevin baxışlarına görə, demokratiya başqalarının hüquqlarını bəzərə almadan istədiyini edə bilmək və sər-

hədsiz bir həyat yaşamaq deyildi. Demokratik cəmiyyətlərdə hüquqlar qanunlarla qorunur. Qanunların pozulduğu və anarxiyanın tüğyan etdiyi cəmiyyətlərdə demokratiyanı bərqərar etmək mümkün deyildir. Zəif dövlət hakimiyyəti qanunların aliliyini qoruya, demokratiyanı inandırır. Demokratiya tarixi göstərir ki, ölkələr və xalqlar heç bir zaman birdən-birə demokratiyaya keçməmişlər. Demokratik yol uzun, təkamül və təcridi bir prosesdir. Heydər Əliyev demokratiyaya keçidə mane olan amillərin - əsassız ərazi iddialarının, işğalların, münaqişələrin, qatı millətçiliyin aradan qaldırılmasını zəruri hesab edirdi. Çünki düşmənçilik və münaqişə şəraitində heç bir xalq inkişaf edə bilməzdi. Heydər Əliyev bu baxışlarını beynəlxalq toplantılarda və ikitərəfli görüşlərində birmənalı olaraq diqqətə çatdırırdı.

Qafqazın gələcəyinin necə olması barədə düşüncələrini Heydər Əliyev belə ifadə edirdi: *"Mən istəyirəm ki, Qafqazda sülh olsun, Qafqazda sabitlik olsun, axı Qafqazda müxtəlif millətlərin nümayəndələri, müxtəlif dinlərə etiqad bəsləyən adamlar yaşayırlar, onların çoxu müsəlman dininə mənsubdur... Odur ki, bizim borcumuz, bizim hər birimizin borcu, - mən öz borcumdan danışım, - bu məsələlərə bütün dinlərə, bütün əqidələrə, milliyyətindən asılı olmayaraq, bütün adamlara hörmət etməkdən ibarətdir. Təkrar edirəm, bununla əlaqədar Qafqaz xalqlarını sıx birləşdirməyə və Qafqazı dinc bir regiona çevirməyə imkan var"*.

Heydər Əliyevin fikrincə, Qafqazda sülh və əmin-amanlığın olması bütün Rusiya Federasiyasında sabitlik və sülh üçün əhəmiyyətli idi. Sülhün qurulmasını təkəcə Azərbaycan və Gürcüstan deyil, Qafqazda yaşayan və Qafqazla əlaqəsi olan bütün ölkələr, xalqlar, dünya üçün zəruri sayırdı.

Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi strategiyanın Prezident, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyev tərəfindən yeni şəraitə uyğun olaraq uğurla həyata keçirilməsi və 44 günlük Vətən müharibəsində işğalçı Ermənistan, onun havadarları üzərində qazanan parlaq qələbə nəticəsində regionda formalaşmış yeni realıqları həzm edə bilməyən, sülh və əməkdaşlıq üçün açılmış imkanlara, böyük perspektivlərə mane olmağa, Ermənistanı qızışdırıb ortaya salmağa, regionu yenidən qarışdırmağa çalışan dövlətlərin iyrənc siyasətləri bəri başdan iflasa məhkumdur. Çünki hökmü Azərbaycan dövləti özü verir...

*Musa QASIMLI,
Milli Məclisin deputatı,
AMEA-nın müxbir üzvü,
professor*